

ON ALTINCI YÜZYILDA İSTANBUL MAHKEMELERİNDE MERKEPLERLE İLGİLİ DAVALAR

M. Akif ERDOĞRU¹

ÖZET

Bu araştırma temel olarak on altıncı yüzyıla ait İstanbul Kadı Sicillerine dayanmaktadır. Bu sicillerde, merkeplerle ilgili çeşitli davalara ait tutanakları buluyoruz. Genel olarak hayvanlara özel olarak da eşeklere kötü davranıldığını farkederek hassas Müslümanlar ve gayrimüslimler mahkemeye başvurmuşlar ve hayvanların korunması yönünde kararlar çıkartmışlardır. Bu tutanaklarda evcil hayvanların korunmasına dair bilgiler verilir.

Anahtar Kelimeler: İstanbul, mahkeme, hayvan, eşek.

ABSTRACT

This paper is based mainly on Qadi Registers of Istanbul of sixteenth century published. In these Ottoman documents, we find a kind of official proceedings on the legal rights of domestic animals from Ottoman law point of view. Some responsive Muslims and non-Muslims have filled a claim against persons who mistreated to domestic animals, especially donkeys, at the Istanbul court of law of the sixteenth century.. They obtained a judgement against them from aforementioned court of law. Some important information about the protecting of domestic animals were given in these court registers. In my paper, it was given short comments on these proceedings.

Key Words: Istanbul, court, animal, donkey.

GİRİŞ

İstanbul mahkemeleri kayıtlarında merkeplerle ilgili çeşitli tutanaklara rastlanıyor. Bu tutanaklar incelendiği zaman, merkeplerle ilgili yasal uygulamalar kısmen ortaya çıkıyor. Bilindiği gibi, merkep (eşek), Doğu dünyasında insanların çokça kullandıkları faydalı hayvanlardan biridir. Bu sebeple, bu hayvanın ismi hem lakap hem de yer ismi olarak kullanılmıştır. *Eşekçi Recep*², *Eşekçi Kanber*³, *Eşekçi Meyhanesi*⁴ gibi lakap ve mekânlara

¹ Ege Üniversitesi İzmir Araştırma ve Uygulama Merkezi Müdürü. Prof. Dr. Refik Turan ile 1980'li yılların başında DTCF Tarih Bölümünde aynı kürsüde, Genel Türk Tarihi Anabilim dalında birlikte görev yaptım. Bana göre hem yaşça hem de kıdem bakımından önde idi. Ben bu kürsüde araştırma görevlisi olarak doktoramı tamamlarken, doktorasını benden önce tamamlamıştı. Daha sonra, o, Gazi Üniversitesi'ne geçti ve orada kendisine ayrı bir yol çizdi. Ben de, aynı şekilde, 80'li yılların sonunda Ankara Üniversitesi'nden ayrıldım ve Ege Üniversitesi'ne geçtim. Hamidabad'lı Refik beye, sağlıklı uzun ömürler diliyorum. m.akif.erdogru@ege.edu.tr;

² Rumeli Sadaret Mahkemesi 56, hüküm no: 70 (İSAM tarafından yayınlanan İstanbul Kadı Sicillerine atıflar yapılmıştır).

³ İstanbul Mahkemesi 12, hüküm: 689

⁴ Bab Mahkemesi 3, hüküm: 111

rastlanır. İstanbul'da eşekle turşu satıldığı ifade ediliyor.⁵ Terkos nahiyesinde *Eşekçi* isimli bir köy ile⁶ *Merkep Deresi*⁷ isimli bir mevziin varlığı biliniyor. Ayrıca, *Merkepçibaşının* denetimi altında, merkeplerle nakliyat işi yapanlara *Merkepçi* denilirdi. Bir tutanakta '*Merkepçi Oğlu Mustafa Çelebi b. Mehmed el-Cüнді*' ismi geçer.⁸

Dava Açma

Merkeple ilgili hususlarda, herkes birbirine mahkemede dava açabilirdi. Müslümanlar zimmilere; zimmiler Müslümanlara, köylüler şehirlilere vs. Tipik bir dava, 1590 yılında, Saray için çalışan bir saraç çırağının, merkep ve at meselesinden dolayı Kadı Ahmed Efendiye dava etmesidir. Alican b. Süleyman isimli bu çırak, kadıyı mahkemeye vermiş ama sonradan bu davasından vazgeçmiştir. Kadının talebiyle bir tutanak hazırlanmıştır. Çırağın davasından neden vazgeçtiği bilinmiyor ama ikisi Yeniçeri olmak üzere dört Müslüman erkek bu duruma şahit olmuşlardır.⁹

Normal Satışlar

Normal koşullarda merkep satışları Mahkeme tutağına kaydedilirdi. Aralık 1548'de (Zilkade 955) iki Ortodoks erkek bir biriyle merkep alışverişi yaptı. Yorgi b. Andriya, Tiranos isimli Ortodoks erkeğin merkeğini satın aldı. Yorgi'nin ona elli akça borcu kaldı. Bu satış ve borç Arapça bir tutanakla kaydedildi. Bu borç tutanağı için herhangi bir şahit gerekmiyordu. Ama tutanak için beş erkek *şuhudülhal*¹⁰ oldular. Bunların ikisi gayrimüslim erkekti.¹¹ 1663 yılında Kayserili bir Ermeni erkek, İstanbul'a geldi ve Valide Sultan Hanında damadına dört eşek sattı. Her birinin fiyatı beşer *riyali guruş'tu*.¹² Normal durumda, merkep satışından dolayı kalan borç, bir tutanakla tespit edildi. Lütfi b. Hamza isimli Müslüman erkek, Davud Reis b. Bıçakçı isimli Müslüman erkeğe, başka borçlarının yanı sıra, eşek borcu (*eşek bahası*) olduğunu kabul etti.

Sebebi tahrir-i kitab budur ki

Lütfi b. Hamza meclisi şerde ikrarı sahih ile ikrar edip dedi kim işbu Davud Reis b. Bıçakçıya karz-ı hasenden bin akçe deynimle boz eşek bahasından on iki ayda eda etmek üzere yüz akçe deynim var dedikde ikrarı mezkur Davudun talebiyle deftere sebt olundu tahriren fi evaili Ramazanil Mübarek sene 921 Şuhudü'l- mazmun: Ramazan b. Ahmed, Süleyman b. Hamza, Yusuf b. Turud, Mehmed b. İsa(Üsküdar Mahkemesi 1 Numaralı Sicil, İstanbul 2008, s. 207)

⁵ Bab Mahkemesi 3, Hüküm: 600, *Balat kurbünde eşek ile turşu satar iken....)*

⁶ Eyup Mahkemesi 19, Hüküm: 333

⁷ Rumeli Sadaret Mahkemesi 56, Hüküm: 110

⁸ Eyup Mahkemesi 37, Hüküm: 18

⁹ Üsküdar Mahkemesi 84, Hüküm: 529

¹⁰ Davaya değil, duruma şahit olanlar.

¹¹ Üsküdar Mahkemesi 17, hüküm: 24

¹² İstanbul Mahkemesi 12 Numaralı Sicil, İstanbul 2010, s. 251

Süleyman b. Pir Dede isimli bir Müslüman erkek, merkep satışından dolayı Kalender b. Bayezid'deki alacağını muhız vasıtasıyla almaya çalıştı.

Vech-i tahrir-i sicil budur ki,

Süleyman b. Pir Dede Meclis-i Şer'a Kalender b. Bayezid'i ihzar edip merkep bahasından altmış akçe hakkım zahir olup meblağ-ı merkum muhızıra havale olundu vakaa't-tahrir fi evahir-i Rebiülevvel sene 971 şuhudü'l-hal: Alagöz bey b. Abdullah, Muhız Mustafa b. Mehmed ve gayruhum (Üsküdar mahkemesi 26, Hüküm: 369)

Ayıplı Satış

Hayvan alış-verişleri, kadının defterine kaydedilirdi. Merkebi alan ve satanların açık kimliği ve merkebin fiyatı bu tutanakta yazılırdı. Elimizde ayıplı merkep satışıyla ilgili tutanaklar vardır. Aşağıdaki tutanağa göre, Manol isimli Ortodoks erkek, Veli isimli Müslüman erkeği mahkemeye celp ettirdi ve Veli'nin kendisine ayıplı merkep sattığını iddia etti. Veli, Manol'un ayıbı bilerek merkebi satın aldığını iddia etti. İddiasını kanıtlamak için mahkemeye iki erkek Müslüman şahit getirdi. Bu durumda, Manol, iddiasını kanıtlayamadı. Neticede, ayıplı merkep, Manol'da kaldı.

Sebeb-i tahriri kitab budur ki

Manol b. Papa meclisi şer'e Veli b. Yunusu ihzar edip şöyle takriri dava kılıp dedi kim senden aldığım merkebin nice ayıbı var kabul etmezsin deyicek mezkur Veli cevabında dava edip dedi kim ben sana merkebi min külli ayıb verdim dedikde mezbur Manol inkar edicek mestur Velinin kelamına mutabık Ali b. Abdullah ile Hasan b. Abdullah şehadeti sahiha-i şeriyye eylediklerinden sonra ve ayıbına muttali olduktan sonra emanet komadıkda ber karar-ı sabık merkep Manolun üzerine mukarrer kılınıp sıhhat-i zalike'l-bey'a hükm olundu tahriren fi evahiri Rebiülahir sene 922 Şuhudül mazmun: Koca Hızır b. Mahmud ve Kılağuz b. Aslıhan (Üsküdar Mahkemesi 1 Numaralı Sicil, İstanbul 2008, s. 231)

Ayıplı merkep satışıyla ilgili başka bir tutanak şöyledir: Ağustos 1563'de (Zilhicce 970) Süleyman v. Pir Dede isimli Müslüman erkek, Mustafa b. Hacı Mustafa isimli başka bir Müslüman erkeği, kendisine ayıplı merkep sattığı gerekçesiyle, mahkemeye verdi. Mehmed, üç erkek Müslümanı şahit göstererek, Süleyman'ın merkebi, ayıbını bilerek aldığını ispat etti. Süleyman, iddiasını kanıtlayamadı. Bu duruma dört erkek Müslüman da şahit oldular.¹³

¹³ Üsküdar Mahkemesi 26, Hüküm: 55

Merkebin Emanete Konulması

Taşınır eşyalar gibi, merkepler de bir başkasına, geri alınmak üzere, emanete verme usulü vardı. Bu durum mahkemede bir tutanakla tespit edilirdi. Aşağıdaki tutanakta görüldüğü gibi, Ali b. Abdullah isimli Müslüman erkek, Hüseyin'in eşeğini İzmit'te çavuşbaşına emanete komayı kabul etti. Eşek sahibine ulaşmazsa, eşek bedeli olarak yüz akçe vermeyi kabul etti. Beş Müslüman erkek bu duruma şahit oldular.

Sebebi tahrir-i kitab budur ki

Ali b. Abdullah sancakdar meclis-i şer' de ikrar-ı sahih ile ikrar edip dedi kim işbu Hüseyin'in eşeğini aldım çulum yüklettim nefsi İznikmidde çavuşbaşında emanet kodum eğer anda bulamazsan iki yüz akçe verip iki yüz akçeyi al eşek bahası olsun dedikde sahib-i merkep razı olup birbiri ile rızalaştıktan sonra deftere sebt olundu tahriren fi evahir-i Rebiülahir sene ihda uşrin ve tisa mie Şuhud-ı mazmun: Sinan bey b. Abdullah emin, Hüseyin b. Hasan b. Lütfi çelevi, Ali Balı b. Kulağuz, Kara Hızır b. Musa, Ramazan b. Ahmed (Üsküdar Mahkemesi 1 Numaralı Sicil, İstanbul 2008, s. 188-189)

Paşa v. İvaz isimli Müslüman erkek, iki Müslüman erkeğe emanet koyduğu eşeğini Haziran 1520'de (C. Ahir 926) geri aldı.¹⁴ Merkebin iade edildiği tutanakla tespit edildi.

Merkebi emanete alan kişi, merkep sahibinin izni olmadan onu kullanamazdı. Ağustos 1563'de (Zilhicce 970) İranlı iki erkek bu yüzden mahkemeye düştüler. Küçük b. Alican isimli Acem erkek, Mirza b. Humeyni isimli Acem erkeği, emanet eşeğine izinsiz binerek şehri geldiği gerekçesiyle dava etti. Mirza, merkep sahibinin eşeğe binme izni verdiğini söylemesine rağmen, ispat edemedi ve eşek sahibine tazminat ödemeye mahkûm edildi. Üç Müslüman erkek bu duruma şahit oldular. Müslümanlar tarafları sulh ettirdiler ve tazminatın miktarı 3.5 filori olarak belirlendi.¹⁵ Emanete konulan ama sahibinin almadığı merkepler, açık artırmayla satılır ve para güvenilir birine teslim edilir. Kadılık bu durumdan haberdar edilirdi.

Sebeb-i tahrir-i kitab budur ki

Taceddin Yusuf'a bende emanet konılan dişi merkebin sahibi oldur dedikde miraren mezad olundukda yüz on akçeye satılıp deftere sebt olundu tahriren fi evahir-i Recebi'l-Mürecceb sene 924 Mezkur akçe emin Şemseddin elinde emanet konulup deftere sebt olundu Şuhudü'l-mazmun: İsmail b. Hoşkadem, Mahmud b. İshak, Demirhan b. İsmail (Üsküdar Mahkemesi 1 Numaralı Sicil, İstanbul 2008, s. 283)

Çeşitli nedenlerle hayvanlarına bakamayan ve mirasçı da olmayan kişilerin malları, devlet tarafından satın alınabilirdi. İstimat isimli bir Ortodoks erkek öldü. Yetmiş sekiz baş koyunu kaldı. Emin, açık artırma ile bu

¹⁴ Üsküdar Mahkemesi 2, Hüküm: 772

¹⁵ Üsküdar Mahkemesi 26, Hüküm: 105

hayvanları, bir eşek de olmak üzere, mahkemede bir Müslüman erkeğe, takdir edilen bir para ile sattı. Bu satış, mahkemede tutanak altına alındı.

Sebeb-i tahrir-i kitab budur ki

Aydın bey b. Musa el-emin Üsküdar kurbunda Herekedone nam karyede mürd olan İstimat nam zimminin yetmiş sekiz baş koyununu tezkere mucibince kışdan kırılır iken miraren mezad ettirip semeni otuz beşer akçede mukarrer olunduktan sonra bir keçi ve iki köpek ve bir eşiği ile bir koyunu otuz beşer akçeye Ali b. Kılağuz'a meclisi şerde satdı aralarında kabz ü ikbaz teslim ü tesellüm buldukda sebt-i defter olundu tahriren fi evaili Muharremül Haram sene 923 Şuhudül mazmun: al-Hacc ali b. Mustafa, Süleyman b. El-Hacc (Üsküdar Mahkemesi 1 Numaralı Sicil, İstanbul 2008, s. 254)

Merkepten Aşağı İndirme ve Yolunu Kesme

Ağustos 1549'da (956 Receb), Nerdübanlı köyünden Hızır b. Davud, merkeple giderken, yolunu kestiği, merkepten indirdiği, başını yardığı ve eziyet (hayf) ettiği iddiasıyla, Mehmed b. Süle'yi mahkemeye verdi. Mehmed, Hızır'ı merkepten aşağı attığını ve merkebi elinden aldığı kabul etti. Üç erkek, bu tutanağa şahit oldular.¹⁶ Kadının bu şekilde eşekten indirilerek yol kesilmesine ne karar verdiği bilinmiyor. Nisan 1580'de (Safer 988) bir köylü erkek Osman b. Hasan, Dimitri v. Yorgi isimli zimmiyi, merkebinin yularına yapışıp, tehdit ettiği gerekçesiyle mahkemeye verdi. Dimitri Mahkemede suçunu kabul etti. Verilen ceza bilinmiyor.¹⁷

Merkep Nafakası

Amilin görevlerinden biri sahipsiz hayvanları mahkemeye getirmek, sahipleri bulununcaya kadar kadılığın tahsisatından bunların en fazla üç aya kadar beslenmelerini ve korunmalarını sağlamaktı. Eğer sahibi bulunmazsa, bu malları devlet adına açık artırmayla satardı. Örneğin, Amil, Nasuh, sahipsiz iki eşiği mahkemeye getirdi ve onların yem ve yiyecek masrafı olarak günlük bir akçe mahkemeden tahsisat çıkarttı.

Sebebi tahrir-i kitab budur ki

Herekedone'yi mukataaya tutan amil Nasuh b. Devlethan kara kulağı kesik eşiği ile bir dişi eşiği yava deyü sene 920 Cemaziyelahirinin on altıncı gününde getirip nafakaları ile hizmetlerine bir akçe takdir olunup deftere sebt olundu tahriren fi evasıt-ı Cemaziyelahir sene 920 (Üsküdar Mahkemesi 1 Numaralı Sicil, İstanbul 2008, s. 155)

Nisan 1535'te (Ramazan 941) bir merkep için resmi nafaka bedelinin günlük 1.5 akçeye çıktığı görülüyor.

Sebeb-i tahrir-i sicil oldur ki,

¹⁶ Üsküdar Mahkemesi 17, hüküm: 198

¹⁷ Üsküdar Mahkemesi 51, Hüküm: 460

Satılmış nam katırcının karye-i Pendik'te olan merkebi için yevmi bir buçuk akça nafaka takdir olunup karye-i mezbure amili talebiyle sicill olundu şuhudülhal: mezkurun (Üsküdar Mahkemesi, 9, Hüküm: 463, s. 211)

Nafaka takdiri kadının izniyle yapılıyordu.

Vech-i tezkiretü'l-huruf budur ki

Bükücülerden sabıkan Nerdübanluda eminde evsat ve boz merkebi emanet koyup gittikten müddet-i medid geçip gelmediği ecilden izn-i kadı ile yevmi nafakası için birer akçe takdir olundu hıfzı için muayyenden maada sebt-i sicil olundu fi 19 Zilkade sene selasin ve tisamie şuhudü'l-hal: Seydi Dede b. İskender, Durmuş b. Ahmed, Hüseyin b. Hayrullah (Üsküdar Mahkemesi 5, Hüküm: 686)

Merkebin Hibe Edilmesi

Canlı ve cansız eşyalar gibi, merkep de başka birine hibe edilebilirdi. Hibe eden ile hibeyi kabul eden kişiler Mahkemeye bizzat geliyorlar. Hibe eden hangi malı hibe ettiğini açıkça söylüyor. Alan da hibeyi kabul ettiğini beyan ediyor. Bu tür mallara *mevhube mal* (hibe edilmiş mal) deniliyor. Tutanak tutuluyor. Bundan sonra, hibeyi alan kişi, hibe malı istediği gibi tasarruf etme hakkına kavuşuyor. Hibe edenin hibe ettiği malın, kendi malı olması gerekiyor. Şahit gerekmiyor. Örneğin, Şubat 1583'te (991 Muharrem) Üsküdar'da Mamuriye mahallesinde oturan Kıbrıslı Bafroca v. Petro isimli zimmi, Mesarya'da bulunan çiftliğini, içindeki hayvanatla birlikte, Müslüman oğluna hibe etti. Vereseden hiç kimse bu hibeye karışamayacaktı. Oğlu hibe malı istediği gibi tasarruf edebilirdi.¹⁸ 1655'te Topçular köyünde oturan Melike bint Mustafa isimli Kıbtî kadın, oğluna başka eşyalarla beraber, bir siyah eşek hibe etmiştir. Bu olay, mahkemede kaydedilmiştir.¹⁹

Vekâlet

Merkep sahipleri, merkeple ilgili davaların takibi için bir başkasına vekâlet verebilirdi. Kasım 1535'te (C. Evvel 942) Mevlana Hızır b. Sinan, Mevlana Hasan b. Murad'a '*merkep hususunda*' vekâlet verdi. Hasan da vekâleti mahkemede kabul etti. Vekil, iki erkek şahit getirdi. Şahitlerin şehadetiyle, merkebin Hızır'ın şahsi malı olduğu; beytûlmalcinin hataen merkebi zapt ettiği ortaya çıktı.²⁰ Merkep vekile iade edildi.

Yava Zabiti (beytûmalci)

Sahipsiz hayvanlara *yava zabiti* denilen, kadının adamlarından olan bu görevli, el koyardı. Eylül 1535'te (R. Evvel 942), Maroş isimli bir gayrimüslim öldü. Hayatta iken merkebinin Topal Kosta b. Marko isimli şahsa emanet

¹⁸ Üsküdar Mahkemesi 56, hüküm: 45

¹⁹ Eyüp Mahkemesi 61, İstanbul 2011, s. 226

²⁰ Üsküdar Mahkemesi 9, Hüküm: 870

etmişti. Maroş'un öldüğü ortaya çıkınca, bu merkep *yava zabiti* İskender'e teslim edildi.²¹ Mart 1525'te (C.evvel 931) sahipsiz kayıp bir eşek, sahibi on aydır çıkmadığı için, '*zabitu'l-avabık*' çavuş Hayreddin'in adamı Kulağuz b. Aslıhan isimli erkeğe teslim edilmiştir.²²

Merkep Fiyatları

On altıncı yüzyılda Üsküdar'da merkeplerin resmi fiyatları.

(Kaynak: Üsküdar Mahkemesi Sicilleri)

Hicir Yıl	Cinsi	Fiyatı	Referanslar
922	Dişi eşek	105 akçe	1, s. 289
924	Boz merkep	180	1, s. 431
924	Kara eşek	300	1, s. 431
926	Erkek eşek	100	2, s. 412
926	Köhne eşek	80	2, s. 427
926	eşek	140	2, s. 772
927	eşek	150	2, s. 838
942	eşek	170	9, s. 355
942	eşek	260	9, s. 368
955	eşek	50	17, s. 70
956	eşek	50	17, s. 357
957	eşek	60	17, s. 190
958	eşek	100	17, s. 313

Merkep Sahipliği İddiası

Bazen bir merkep üzerinde birkaç kişi kişisel mülkiyet iddiasında bulunurdu. Bu durumda kadı karar verirdi. Konyalı Gaybi b. İsmail isimli bir Müslüman, Üsküdar merkezde yaşayan Kastamonulu İbrahim b. İsmail'in bindiği merkebin kendisine ait olduğunu iddia etmiştir. Konyalı, oğlunun böyle bir merkebe binerek, kaybolduğunu söylemiştir. Kastamonulu İbrahim ise, bu merkebi, İstanbul'da *kervansaraycı* bir *kâfirden* aldığını iddia etmiştir. Bu durumda, merkep, Üsküdar amiline emanete verilmiştir. *Amil*, merkebin gerçek sahibini bulmakla görevlendirilmiştir.²³ Başka bir örnek: Kadıköylü Mihal İstamad isimli zimmi erkek, kayınpederi Manol

²¹ Üsküdar Mahkemesi 9, Hüküm: 738

²² Üsküdar Mahkemesi 5, Hüküm: 344

²³ Üsküdar Mahkemesi 2, Hüküm: 789

Yorgi'den bir katır ve bir merkep satın almıştır. Her iki hayvanın da sahibi başkasıydı. Bu durumda damadı Mihal'den aldığı paraları iade etmek zorunda kalmıştı.²⁴

Merkep Öldürme

Merkebi dövmek ve öldürmek Osmanlı kanunlarına göre suçtu. Ağustos 1524'te (Ramazan 930) Bulgurlu köyü ahalisi Hamza b. Abdullah isimli Müslüman erkekten davacı oldular. İddiaya göre, bu zat, merkebinin ağaç ve taşlarla döğmüğü; sonra da bıçakla öldürmüştür. Başka insanları da ya yaralamış ya da öldürmüştür. Hamza'nın ayağına *zincir* vurulmasına rağmen, Hamza ortadan kaybolmuştur. Üç erkek Müslüman, bu zatın bir kadını öldürdüğüne de şahitlik etmişlerdir. Köy halkının talebiyle tutanak düzenlenmiştir. Biri imam olmak üzere üç Müslüman erkek bu duruma şahit olmuşlardır.²⁵

SONUÇ

Klasik Osmanlı döneminde, hayvanlara karşı devletin üç ana noktadan baktığı görülüyor. Birincisi, ekonomik ve ticari olarak; ikincisi, eğlence amaçlı ve üçüncüsü de dini bakış açısı.²⁶ Devlet, merkep de dahil olmak üzere, ehli hayvanları 'enerji/ güç kaynağı' olarak görmüş ve mümkün olduğunca yazılı yasalarla korumaya çalışmıştır.

²⁴ Üsküdar Mahkemesi 56, Hüküm: 276

²⁵ Üsküdar Mahkemesi 5, Hüküm: 41

²⁶ Klasik dönemde, yasal olarak, hayvan haklarından söz edilemez. Bu hak, halkın veya belirli kişilerin kişisel bakış açısına bırakılmıştır. Hayvan hakları tarihimizde modern bir kavramdır. On dokuzuncu yüzyılın sonu ile yirminci yüzyılın başlarında İstanbul merkezli olmak üzere bu konuda birkaç kitap yayınlanmıştır. Cumhuriyet döneminde de bu konu üzerinde çok az yayın yapılmıştır. En eski yayınlardan biri Ahmed Midhat'a (öl. 1912) aittir: *Hayvanlar*, İstanbul 1890. Çocuklara hayvanları sevdirmek için yazılmıştır. Modern veterinerlik yavaş yavaş Osmanlı İmparatorluğuna bu dönemde giriyor: A. Mesud-H. Neşet, *Muhtasar ilm-i teşrih-i tatbik-i hayvanat-ı ehliyye*, İstanbul 1892. Hayvanları ameliyat etme, otopsi ve hayvan hastalıkları üzerine ilk kitaplardan biri. Modern usüllere göre hayvan yetiştirmek üzerine Ahmed Cevad, *Hayvanat-ı ehliyye yetiştirmek*, İstanbul 1896. Hayvanları tanımaya yönelik bir kitap: Ahmed Şükrü, *Hayvanat*, İstanbul 1905; Köpeklerin durumuyla ilgili ilk yayınlardan biri: göz hekimi, siyasetçi Abdullah Cevdet (Karlıdağ, öl. 1932), *İstanbul'da Köpekler*, Mısır 1909; Hayvanlara iyi davranmak üzerine Antasvel, *Hayvanat ile Hüsn-i Muamele Hakkında*, İstanbul 1911. Bu kitap 1913'de yeniden basıldı. Modern veterinerlikle ilgili Prof. Samuel Abravanel Aysoy'un, *Hayvanatta bi-taam diyabette klor sodyumun vazifesi hakkında taharriyat-ı cedide*, İstanbul 1918. *Evcil Hayvanların Özel Hastalıkları ve Tedavileri - Ağız, Yutak, Deri Hastalıkları [Cilt: 1]* 1952, Ankara Üniversitesi, Veteriner Fakültesi Yayınları; *İlm-i Emraz-ı Dahiliye-i Hayvanat-ı Ehliye [1. Cilt]* 1333, Askeri Matbaa İstanbul; *İlm-i Emraz-ı Umumiye. Baytari (Açıklama: Resimli)* [2. Cilt], Şirket-i Mürettibiye Matbaası, İstanbul. Cumhuriyetin ilk yıllarında hayvan sevgisini İslamî bir ödev çerçevesinde inceleyen Ahmed Nazmi, *Hayvan yetiştirme fazileti*, İstanbul 1925; Dr. Ali İsmail, *İlm-i Hayvanat dersleri*, iki cilt, İstanbul 1925; Lise ve Ortaokullar'da okutulmak için Ali Nadir'in hazırladığı, *Hayvanat Alemi*, İstanbul 1925. Ortaokullar için *Hayvanat Alemi*, İstanbul 1928. İstanbul'da 4 Ekim 1912'de *İstanbul Himaye-i Hayvanat Cemiyeti* ismiyle bir dernek kuruldu. Mahmud Şevet Paşa (öl. 1913), bu cemiyetin önemli üyelerinden biriydi. İttihad ve Terakki Fırkası, İstanbul sokaklarında başıboş dolaşan köpekleri toplattırıp Marmara adalarında itlaf ettirdi. Bu dernek, Cumhuriyet döneminde de faaliyetlerine devam etti ve Ankara'da bir şube açtı. *İstanbul Himaye-i Hayvanat Cemiyeti Nizamnamesi* 6 Mart 1924'de yayımlandı. Çocuklara hayvan sevgisi aşılacak ve hayvanları korumak için yasa ve yönetmelikler hazırlamak amacıyla kuruldu. II. Meşrutiyetin ilanından sonra hayvan haklarıyla ilgili bilgiler için Catherine Pinguet, *İstanbul'un Köpekleri*, Çev. Saadet Özen, İstanbul 2009, Yapı Kredi yayınları. Türkiye'de tarihçiler, hayvan hakları ve hayvanların tarihi üzerine çok az ilgi duymuşlardır. Tereke defterlerinde ve mahkeme tutanaklarında ehli hayvanlarla ilgili bol veri var. At, deve, merkepi öküz, koyun gibi eti, sütü ve derisi işe yarayan hayvanlar üzerine resmi veriler epeyce çoktur. Özellikle aşiretlerle ilgili verilerde ehli hayvanlar da zikredilir. Yırtıcı kuşlar ve hayvanlarla ilgili epeyce resmi veri vardır. Buna karşılık sokak hayvanlarıyla ilgili veriler çok az. Kişisel gözlem olarak Evliya Çelebi, Divriği kedisinin İran'da meşhur olduğunu yazar.

KAYNAKÇA

A.Mesud-H. Neşet, *Muhtasar ilm-i teşrih-i tatbik-i hayvanat-ı ehliyye*, İstanbul 1892

Antasvel, *Hayvanat İle Hüsn-i Muamele Hakkında*, İstanbul 1911

Aysoy, Samuel Abravanel, *Hayvanatta bi-taam diyabette klor sodyumun vazifesi hakkında taharriyat-ı cedide*, İstanbul 1918

_____ *Evcil Hayvanların Özel Hastalıkları ve Tedavileri - Ağız, Yutak, Deri Hastalıkları [Cilt: 1]* 1952, Ankara Üniversitesi, Veteriner Fakültesi Yayınları

_____ *İlm-i Emraz-ı Dahiliye-i Hayvanat-i Ehliye [1. Cilt]* 1333, Askeri Matbaa İstanbul

_____ *İlm-i Emraz-ı Umumiye. Baytari (Açıklama: Resimli) [2. Cilt]*, Şirket-i Mürettibiye Matbaası, İstanbul.
Ahmed Nazmi, *Hayvan yetiştirme fazileti*, İstanbul 1925

Cevad, Ahmed, *Hayvanat-ı ehliyye yetiştirmek*, İstanbul 1896

İsmail, Ali, *İlm-i Hayvanat dersleri*, iki cilt, İstanbul 1925

İstanbul Himaye-i Hayvanat Cemiyeti Nizamnamesi 6 Mart 1924.

İstanbul Kadı Sicilleri, İSAM Yayını

Karlıdağ, Abdullah Cevdet, *İstanbul'da Köpekler*, Mısır 1909

Midhat, Ahmed, *Hayvanlar*, İstanbul 1890

Nadir, Ali, *Hayvanat Alemi*, İstanbul 1925

_____, *Hayvanat Alemi*, İstanbul 1928

Pinguet, Catherine, *İstanbul'un Köpekleri*, Çev. Saadet Özen, İstanbul 2009, Yapı Kredi yayınları.

EXTENDED SUMMARY

My paper is based mainly on the Qadi registers of Istanbul of sixteenth century that they were published by ISAM in Istanbul. In these Ottoman documents we find a kind of official proceedings on the legal rights of domestic or wild animals from Ottoman law point of view. Some responsive Muslims and non-Muslims who live in Istanbul of sixteenth century have filled a claim against persons who has mistreated to the animals, donkey in particular at the courts of Istanbul. Plaintiffs obtained positive decisions from the courts in favor of animals. We can provide some important information about the protecting of animals, especially domestic animals,

from the Qadi registers of sixteenth century of Istanbul. In my paper, it will be given short comments on legal proceedings. We know from Ottoman law text that all religious groups bring a suit against any persons who does donkeys harm at the local courts legally. An interesting trial was took place in Istanbul in 1590 that an apprentice of maker of leather goods for Sublime Port want to took local qadi to claim to have donkey. He gave up the idea of doing having the donkey because of coming to amicable agreement. Donkeys were selling with the court record at the court. We know from the Qadi registers of Istanbul that deposited donkeys with court or any person for safekeeping to get back in the future. Any person who was got down donkey by force can count this behavior as an insult in traditional and he or she opens a court case against them. Legally donkeys can be gifted any place or any person at the court. Stray donkeys were confiscated by *yava zabiti* or *beytulmalci* who was an official servant under the Qadi rule. We learn from Qadi registers from Istanbul of sixteenth century that official price of donkeys were between 50 and 300 aspers in the sixteenth century in Istanbul. We say that form Ottoman law point of view, killing of donkey was regarded a crime by the court in the sixteenth century in Istanbul.